

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΧΩΡΙΩΝ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΤΟΥ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

Τὸ 10ον Κεφάλαιον τοῦ Α' βιβλίου τῶν Ἱστοριῶν τοῦ Θουκυδίδου παρουσιάζει δυσκολίας ὡς πρὸς τὴν ἔρμηνεϊαν. Οὕτως ἐν τῇ § 1 τοῦ ὡς ἄνω κεφαλαίου δημιουργοῦνται τὰ κάτωθι προβλήματα. Ἡ § 1 ἔχει ὡς ἑξῆς : (1) «Καὶ ὅτι μὲν Μυκῆναι μικρὸν ἦν ἢ εἴ τι τῶν τότε πόλισμα νῦν μὴ ἀξιόχρεων δοκεῖ εἶναι, οὐκ ἀκριβεῖ ἂν τις σημείω χρώμενος ἀπιστοίη μὴ γενέσθαι τὸν στόλον τοσοῦτον ὅσον οἱ τε ποιηταὶ εἰρήκασιν καὶ ὁ λόγος κατέχει». Ἐνταῦθα ὑπάρχει ἀμφισβήτησις περὶ τῆς μετοχῆς χρώμενος. Ἐρμηνευταὶ τινες, ὡς ὁ Μιστριώτης, Τσακαλῶτος, Μίσσιος, Krüger, Porro, Classen καὶ ἄλλοι, λαμβάνουσιν αὐτὴν ὡς ὑποθετικὴν μετοχήν, ἦν ἀναλύουσιν εἰς τὴν ὑποθετικὴν πρότασιν «εἴ τις χρῶτο». Ταύτην θεωροῦσιν ὡς ὑπόθεσιν εἰς τὸ ἀπιστοίη ἂν. Ἔχομεν δὴ ἄρα διὰ ἐνταῦθα ὑποθετικὸν λόγον δηλοῦντα τὴν ἀπλήν σκέψιν τοῦ λέγοντος. Κατὰ τὴν σύνταξιν ταύτην ἀντικείμενον τῆς μετοχῆς χρώμενος εἶναι τὸ ἐννοούμενον τούτῳ (δηλ. τὸ ὅτι Μυκῆναι μικρὸν ἦν ἢ εἴ τι τῶν τότε πόλισμα νῦν μὴ ἀξιόχρεων δοκεῖ εἶναι). Τὸ οὐκ ἀκριβεῖ σημείω λαμβάνεται ὡς δοτικὴ ὀργανικὴ εἰς τὸ ἀπιστοίη ἂν, εἰς δὲ τὴν ὑποθετικὴν μετοχὴν χρώμενος λαμβάνεται ὡς δοτικὴ συντακτικὴ μόνον τὸ σημείω, ὅπερ εἶναι κατηγορούμενον εἰς τὸ ἐννοούμενον τούτῳ, δηλ. ἐξ οὐκ ἀκριβοῦς σημείου ἤθελεν ἀπιστεῖ τις ὅτι ἐγένετο τοσοῦτος ὁ στόλος, ἐὰν ἤθελε λάβει ὡς σημεῖον τὸ ὅτι αἱ Μυκῆναι ἦσαν ἀσημαντος τόπος. Συμφώνως πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην θὰ μεταφράσωμεν τὸ ἀνωτέρω χωρίον ὡς ἑξῆς : «Καὶ τὸ ὅτι μὲν αἱ Μυκῆναι ἦσαν μικρὰ πόλις ἢ τὸ ἐὰν οἰαδήποτε ἀπὸ τὰς τότε πόλεις φαίνεται σήμερον ὅτι δὲν εἶναι ἀξιόλογος, τοῦτο ἐὰν ἤθελε χρησιμοποίησι τις ὡς ἀπόδειξιν, ἤθελεν ἀπιστεῖ στηριζόμενος οὐχὶ εἰς ἀσφαλῆ ἀπόδειξιν, ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ὁ στόλος τόσοσιν μέγας, ὅσον καὶ οἱ ποιηταὶ ἔχουν ἐξυμνήσει καὶ ἡ παράδοσις ἀναφέρει». Ἡ ἔρμηνεϊα ὅμως αὕτη καθιστᾷ τὸ χωρίον πολὺπλοκον καὶ δυσνόητον. Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι εἶναι προτιμότερα ἢ ὑπὸ τινων ἔρμηνευτῶν, ὡς ὁ Ζηκίδης (2), Haase καὶ ἄλλοι, γενομένη ἔρμηνεϊα, ὅτι τινες ἐκλαμβάνουσι τὴν μετοχὴν χρώμενος ὡς τροπικὴν. Κατὰ τὴν σύνταξιν ταύτην τὸ οὐκ ἀκριβεῖ σημείω συνάπτεται πρὸς τὸ χρώμενος, δηλ. χρησιμοποιῶν τις τοῦτο οὐχὶ ὡς ἀκριβὲς τεκμήριον. Ὡς ὑπόθεσις εἰς τὸ ἀπιστοίη ἂν λαμβάνεται τὸ εἰ δοκεῖ τι, ὁπότε ἔχομεν τὸ εἶδος ὑποθετικοῦ λόγου, ὅπερ δηλοῖ τὸ πραγματικόν. Τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ὑποστηρίζει καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. Κωνσταντῖνος Μερειντίτης, ὅστις διδάσκει Θουκυδίδην καὶ εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Μ. Ε. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀνωτέρω σύνταξιν μεταφράζομεν : «Καὶ τὸ ὅτι μὲν αἱ Μυκῆναι ἦσαν μικρὰ πόλις ἢ ἐὰν οἰαδήποτε ἀπὸ τὰς τότε πόλεις φαίνεται σήμερον ὅτι δὲν εἶναι ἀξιόλογος, χρησιμοποιῶν τις τοῦτο οὐχὶ ὡς ἀσφαλῆ ἀπόδειξιν ἤθελεν ἀπιστεῖ ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ὁ στόλος τόσοσιν μέγας, ὅσον καὶ οἱ ποιηταὶ ἔχουν ἐξυμνήσει καὶ ἡ παράδοσις ἀναφέρει». Νομίζομεν ὅτι ἡ ἔρμηνεϊα αὕτη εἶναι ὀρθοτέρα, καθ' ὅσον λύει καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἀποδόσεως εἰς τὴν ὑποθετικὴν πρότασιν : «εἴ τι τῶν τότε δοκεῖ . . .», ἥτις εἶναι τὸ οὐκ ἀπιστοίη ἂν. Ἀντιθέτως ἐὰν λά-

1) Ἄριστ. Πανταζῆ Μισίου : Θουκυδίδου Ἐυγγραφῆς βιβλίον Α', Κεφ. 10. Ἀθήναι 1958.

2) Γεωργίου Ζηκίδου : Ὁ τῶν Ἡελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων πόλεμος. Βιβλίον Α'. Ἀθήναι 1892.

βωμεν ὡς ὑπόθεσιν τοῦ ἀπιστοῖη ἂν τὴν μετοχὴν χρώμενος, τότε θὰ πρέπη νὰ ἐννοήσωμεν ὡς ἀπόδοσιν τοῦ «εἰ δοκεῖ τις» τὸ «οὐκ ἀκριβές ἐστι σημεῖον», ὅπερ ὅμως δὲν φαίνεται ὅτι εἶχε κατὰ νοῦν ὁ συγγραφεὺς.

Ἄλλο Fr. Haase (1) μεταφράζει ἐλευθέρως τὸ χωρίον τοῦτο εἰς τὰ Λατινικὰ ὡς ἑξῆς: «Iam vero quod Mycenae parvum oppidum fuerint, aut si quod aliud illorum temporum nunc parvi momenti videtur esse, nequaquam hoc firmum argumentum sit, quo quis usus minus credat classem tantam fuisse quantam et poetae dixerunt et ipsa fama obtinuit».

Ὡς τροπικὴν ἐκδέχεται τὴν μετοχὴν «χρώμενος» καὶ ὁ Γρηγόριος Βερναρδάκης εἰς τὸ ἐρμηνευτικόν του Λεξικόν (150a) παρέχων τὴν ἀκόλουθον ἐρμηνείαν («τοῦτο τὸ προηγούμενον) δὲν εἶναι ὀρθὴ ἀπόδειξις, ἦν μεταχειριζόμενός τις ἤθελεν πιστεῦσαι, ὅτι ἡ ἐκστρατεία δὲν ἔγινε τόσο μεγάλη».

Ἐπίσης δυσκολίαν παρουσιάζει ἡ § 3, ἥτις ἔχει οὕτω: «ὅμως δὲ οὔτε ξυνοικισθείσης πόλεως οὔτε ἱεροῖς καὶ κατασκευαῖς πολυτελέσι χρησαμένης, κατὰ κώμας δὲ τῷ παλαιῷ τῆς Ἑλλάδος τρόπῳ οἰκισθείσης, φαίνοιτ' ἂν ὑποδεστέρα».

Ἐν πρώτοις γεννᾶται ἀμφισβήτησις ὡς πρὸς τὴν λέξιν πόλεως, ἐὰν αὕτη εἶναι ὑποκείμενον τῆς μετοχῆς ξυνοικισθείσης ἢ κατηγορούμενον εἰς τὸ ὑποκείμενον τῆς μετοχῆς. Ὁ Steup θεωρεῖ ταύτην ὡς ὑποκείμενον, ὑποστηρίζων ὅτι εἰς χωρίον, εἰς ὃ ἀντιτίθεται ἡ πόλις τῶν Λακεδαιμονίων πρὸς τὴν τῶν Ἀθηναίων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐχρησιμοποίησεν ὁ Θουκυδίδης τὴν λέξιν πόλις ἐν διαφόρῳ σημασίᾳ καὶ νὰ ἡμφεσβήτησε τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Σπάρτης. Κατὰ τὸν Classen ἡ γενικὴ πόλεως εἶναι κατηγορημα, δηλ. αἱ κώμας δὲν συνφικίσθησαν εἰς πόλιν. Νομίζομεν ὅτι ἡ δευτέρα ἄποψις εἶναι ὀρθότερα, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ἡ λέξις πόλεως εἶναι ἄνευ ἄρθρου, δηλ. ξυνοικισθείσης τῆς Σπάρτης ὡς πόλεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς σημασίας τοῦ ῥήματος ξυνοικίζω, ὅπερ σημαίνει ξυγκεντρῶναι εἰς μίαν κατοικίαν. Ἐπομένως κατὰ τὴν σύνταξιν τὴν προτεινομένην ὑπὸ τοῦ Classen θὰ μεταφράσωμεν τὸ ξυνοικισθείσης πόλεως: ἐπειδὴ ἡ Σπάρτη δὲν ἦτο ξυγκεντρωμένη εἰς μίαν πόλιν. Ἡ ἐρμηνεία αὕτη ἀποδεικνύεται ὀρθὴ καὶ ἐκ τοῦ κατωτέρω: κατὰ κώμας οἰκισθείσης.

Ἐτέρα ἀμφισβήτησις ὑπάρχει ὡς πρὸς τὸ ὑποκείμενον τοῦ φαίνοιτ' ἂν. Λέγουσιν οἱ τινες ὅτι ὑποκείμενον τοῦ φαίνοιτ' ἂν εἶναι ἡ Λακεδαιμονίων πόλις. Ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ προσκρούει εἰς τὴν ἀντίρρησιν ὅτι θὰ ἔδει αἱ αἰτιολογικαὶ μετοχαὶ ξυνοικισθείσης, χρησαμένης, οἰκισθείσης νὰ μὴ τεθῶσιν εἰς γενικὴν ἀπόλυτον, ἀλλ' εἰς ὀνομαστικὴν λόγῳ τῆς ταυτοπροσωπίας. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐχρησιμοποίησε γενικὴν ἀπόλυτον ἀντὶ ὀνομαστικῆς, διὰ νὰ τονίσῃ τὴν αἰτιολογίαν. Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὰ ἀνωτέρω θὰ μεταφράσωμεν τὸ χωρίον ὡς ἑξῆς: «ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ ἡ Σπάρτη δὲν ἦτο ξυγκεντρωμένη εἰς μίαν πόλιν καὶ δὲν εἶχε ναοὺς καὶ πολυτελεῖς οἰκοδομήματα, ἀλλ' εἶχε κτισθὴν κατὰ κώμας συμφώνως πρὸς τὴν παλαιὰν συνήθειαν τῶν Ἑλλήνων, θὰ ἐφαίνετο κατωτέρα (κατὰ τὴν δύναμιν, ἀπὸ ὅ,τι πράγματι ἦτο).

Ὅλως ἰδιαιτέραν ἐρμηνείαν παρέχει ὁ Γρηγόριος Βερναρδάκης, (Ἐρ. Λεξ. 1056 A) προφανῶς διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν συντακτικὴν ἀνωμαλίαν τὴν ἀνακίπτουσαν ἐκ τῆς χρήσεως τῶν γενικῶν: «ἡ Σπάρτη ἤθελε φαίνεσθαι ὑποδεστέρα οὐ μόνον πόλεως ἥτις συνφικίσθη ἀλλὰ καὶ πόλεως ἥτις κατὰ κώμας φικίσθη».

Ἐπεὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Γ. Βερναρδάκη παρεχομένης ἐρμηνείας συνηγορεῖ καὶ ἡ παρὰ Στράβωνι εἰδησις (σελ. 481), ἔνθα ἀναγράφεται «Προκλήρις τὴν Σπάρτην συνφικίζεν».

Δυσκολίαν τινὰ ὡσαύτως παρουσιάζει ἡ § 4, ἥτις ἔχει οὕτω: «οὐκ οὐκ ἀπιστεῖν εἰκὸς οὐδὲ τὰς ὄψεις τῶν πόλεων μᾶλλον σκοπεῖν ἢ τὰς δυνάμεις, νομίζειν δὲ τὴν στρατεῖαν ἐκείνην μεγίστην μὲν γενέσθαι τῶν πρὸ αὐτῆς, λειπομένην δὲ τῶν νῦν, τῇ Ὀμήρῳ

1) F. Haasii: Historia belli Peloponnesiaci cum nova translatione latina. Lib. I, 10. Parisiis 1869.

αὐ ποιήσει εἴ τι χρὴ κἀνταῦθα πιστεύειν, ἦν εἰκὸς ἐπὶ τὸ μείζον κοσμήσαι, ὅμως δὲ φαίνεται καὶ οὕτως ἐνδεεστέρα».

Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν ὅτι ἡ μετοχὴ λειπομένην ἐτέθη ἀντὶ τοῦ παραθετικοῦ κατωτέρα καὶ εἶναι κατηγορούμενον εἰς τὴν στρατείαν. Ὡς πρὸς τὴν ἀναφορικὴν ἀντωνυμίαν, δι' ἣν ὁ Krüger ὑποστηρίζει ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὴν ποίησιν ὡς πλησιεστέρα, ὀρθότερα φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ Classen, καθ' ἣν ἀναφέρεται εἰς τὴν στρατείαν. Τοῦτο ἀποδεικνύει καὶ ἡ λέξις ἐνδεεστέρος, ἣτις ἀναφέρεται εἰς τὴν στρατείαν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ποίησιν. Ἄλλως τε εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Θουκυδίδης συνηθίζει νὰ ἀναφέρῃ τὰς ἀναφορικὰς ἀντωνυμίας εἰς ἀφαστώσας λέξεις. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω θὰ μεταφράσωμεν : «Δὲν εἶναι λοιπὸν ὀρθὸν νὰ δυσπιστῆ τις οὔτε νὰ ἐξετάζῃ τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τῶν πόλεων περισσότερον ἀπὸ τὰς δυνάμεις των, ἀλλὰ νὰ νομίζῃ ὅτι ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη ὑπῆρξε μὲν ἢ μεγαλυτέρα ἀπὸ ὅλας τὰς προηγουμένας, κατωτέρα ὅμως ἀπὸ τὰς σημερινάς, ἂν πρέπη κανεῖς καὶ εἰς αὐτὸ πάλιν τὸ σημεῖον νὰ δίδῃ κάποιαν πίστιν εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Ὅμηρου, τὴν ὁποίαν (ἐκστρατείαν) εἶναι μὲν φυσικόν, ὥσάν ποιητὴς ποῦ ἦτο, νὰ διακοσμήσῃ ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον, ὅμως δὲ καὶ οὕτω (καίπερ κεκοσμημένη οὖσα) φαίνεται κατωτέρα».